

ТИПОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ОБРАЗІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ БЕСТСЕЛЕРІ

Анотація. У статті порушується проблематика сучасної масової літератури, розкрито особливості українського бестселера, його ознаки та сутнісні орієнтири. Зроблено спробу аналізу романів Люко Дашвар і виокремлено типологічні моделі образів.

Ключові слова: масова література, бестселер, конкурс, типологія, художній образ.

Аннотация. В статье нарушается проблематика современной массовой литературы, раскрыты особенности украинского бестселлера, его признаки, и существенные ориентиры. Сделана попытка анализа романов Люко Дашвар и выделены типологические модели образов.

Ключевые слова: массовая литература, бестселлер, конкурс, типология, художественный образ

Annotation. In the article the problem of modern mass literature is violated, the features of the Ukrainian best seller, his sign and essence orientations are exposed. There was done the attempt to analyse the novels of Lyuko Dashvar and the typological models of appearances were selected.

Key words: mass literature, best seller, competition, typology, image.

Сучасна українська література — барометр ціннісних естетичних орієнтирів, вона виступає одним із компонентів культури, демонструє проблеми сьогодення, віддзеркалює багатогранну реальність; активно функціонуючи в соціумі, література формує відносини між письменником і читачем, які базуються на естетичних, художніх, інноваційних творах. Варто зауважити, що сьогодні література розмежовується на елітарну та масову, але цей поділ досить умовний. Розподіл творів на «високе» та «низьке» мистецтво є процесом суб'єктивним, об'єктивних критеріїв оцінювання практично не існує, адже література ХХІ століття базується на демократичних засадах, що стимулює творчий процес письменників.

Художній твір сьогодення перетворився на один із каналів масової комунікації, що визначається багатогранністю і різносторонністю; у зв'язку з цим звернення до проблем масової літератури стає особливо актуальним і необхідним. Прикметними рисами творчості сучасних письменників є індивідуальність, самотність, неоднозначність і поліфонізм. Художні пошуки здійснюються в різних текстових діапазонах, які втілюються в багатьох авторських інтенціях і орієнтовані на різноманітне коло читачів; в одному творі взаємодіють коди різних, інколи суперечливих культурних просторів. На тлі багатьох напрямів і течій, в сучасному літературному процесі очевидне панування творів масової літератури; вже ніхто не сумнівається в тому, що саме вона визначає смаки читацької аудиторії і все більше привертає увагу науковців, про що свідчить поява досліджень Т. Гундорової [3], А. Таранової [15], Н.Зборовської [8], Г. Сивоколя [13], В. Поліненка [12], Р. Харчук [18]. Треба також зазначити праці Е. Франчука [17], Л. Петрової [11], В. Медведєвої [9], у яких порушується багатоаспектність зазначеної проблеми: вивчення літературних смаків читацької аудиторії, розуміння літератури крізь призму відображення

духу епохи, вплив масової літератури на суспільні сподівання тощо.

Термін «бестселер» походить із англійської мови: bestseller – від best – найкращий, sell – продавати, буквально «те, що продається найкраще». Юрій Ковалів зазначає поняття «бестселер» так: «книга, яка видається масовим тиражем, враховуючи невибагливий читацький попит чи комерційні інтереси, часто зумовлені модою, сенсаційною темою» [1, с. 125]. Проблема українського бестселера знайшла відображення у публікаціях О. Пахловської [10], О. Славнікова [14], І.Тартаковської [16], С. Філоненко [2].

Поява українського бестселера зумовлена потребою сьогодення у популярній літературній продукції, комерційній успішності текстів, які здатні витримати конкуренцію із зарубіжними бестселерами, пристосуватися до ринкових умов. Явище бестселера пов'язане із надзвичайно великою популярністю книги; в кожній країні своє варіювання кількості накладів примірників. Василь Шкляр зазначає: «Поняття «бестселер» до нас прийшло недавно. У поляків, якщо три тисячі накладу продано, – це вже успіх, якщо десять – бестселер. Польські мірки можна перенести і на наш досвід. Якщо йти за цими мірками, то всі мої романи, починаючи від «Ключа», – бестселери. «Ключ» взагалі має безпрецедентну кількість видань — більше десяти. Видавництва перекупують один в одного права» [19, с. 1].

Ім'я Люко Дашвар (псевдонім Ірини Чернової) непотрібно представляти шанувальникам сучасної української літератури, оскільки з появою першого роману «Село не люди», який був відзначений премією «Коронація слова — 2007», і до останнього твору «Мати все», письменниця є активною учасницею літературного процесу, однією з найбільш популярних українських представників сучасного українського бестселера. Її перші три романи («Село не люди», «Молоко з кров'ю», «Рай. центр») сумарно досягли понад 100-

тисячного накладу. Велику роль у популярності авторки зіграв Всеукраїнський конкурс романів та кіносценаріїв «Коронація слова», у якому вона вже неодноразово здобувала перемогу. Головна мета конкурсу — на думку ініціатора проекту Юрія Логуша — сприяння розвитку новітньої української літератури, відкриття нових імен, видання найкращих романів, стимулювання і підтримка сучасного літературного процесу, наповнення українського літературного ринку конкурентноспроможною літературою.

Люко Дашвар далека від міметичного відображення життя, енергетична напруга її текстів вібує між діаметрально протилежними станами людської душі, ідеалами моралі, хворобою соціуму. Вдаючись до поєднання віддалених асоціацій, ілюзій, цитувань, їй вдається відтворити переживання на рівні людського світовідчуття. Дошукуючи відповідей на поставлені запитання, Люко Дашвар знаходить їх в українській ментальності, в нашому національному бутті: «...коли ти виріс на Подолі, де золоті куполи церков вищі за дахи будинків. Фролівський монастир, Покровська церква, Богородиці Пирогощі, Миколи Притиска, Іллінська, Христо-Воздвиженська, дзвіниця церкви Миколи Доброго, Набережно-Микільська та рідва Христового, де Кобзаря відспівували... А над ними — Андріївська. А в повітрі — Божа благодать від передзвону. А під ногами земля з ясною пам'яттю. Її спогадами проростають дерева, дихають кам'яні стіни...» [6, с. 14-15].

Люко Дашвар — письменниця української ментальності. Тематично й психомотивно її твори пов'язані з характерним для українця конфліктом примітивного, міфологічного, народнописаного начала, незіпсутої цивілізацією душі з цинізмом навколишньої дійсності. Фактично це безкінечні інтерпретації вічного, за З.Фройдом, конфлікту: ірраціонального, генетично первинного, біологічно-вродженого: «Згадав свою багатодітну родину. П'ятеро — не один. Не розженешся квартирами розкидатися. Тато помер, як Стасові два роки виповнилося, мама все життя в педагогічному колі — підлогу в школі мис. Добре, хоч Стас — найменший. Старші брати і сестри з батьківської чотирикімнатної квартири на Троєщині вимелися, грошима скинулися, щоби він міг за інститут платити, власну справу розпочати. Нормально розпочав. Хлорка — не «Шанель № 5»: про неї, може, не всі мріють, та кожному потрібна. Тхне? Нормально тхне! На пів китайця-«черри» вже навідкладав! Далі знає як: дочекається маминої смерті, поміняє троєщинську «хрущобу» на житло ближче до центру. І — чао, Троєщина!» [7, с. 15].

Знакові моделі наскрізних образів дають можливість визначити основу твору, головні філософські засади авторської думки і поглядів. Ці образи є реальними і ірреальними, вони водночас є рефлексією над дійсністю та реалізацією підсвідомого. Письменниця вибудовує образи тих, які знаходяться на межі, стоять на роздоріжжі і мають об-

рати свій шлях: «Тут наш останній притулок і захисток. Обійнялися... Добре нам, доню. Хата рідна.. Село рідне... Земля рідна... А тепер і ти поруч. Із часом каміння щільніше ляже.. А ти ще зверху поклади...»

— Нащо?

— Курган буде, доню. Колись дівча самотне затужить, на курган вилізе.. А з кургану ж...

— ...Цілий світ...» [4, с. 247].

Численні поєднання реальних картин і візій є не лише способом творення нової реальності, а й можливістю глибинного занурення у психологію персонажів: складні переплетіння міфологічної пам'яті та релігійних уявлень, що вириваються із підсвідомості, паралельний хід кількох пластів реальної дійсності, сфери фантастичного, в якій діють тіні, образи-символи, з якими відбуваються численні метаморфози. Сфери реального і фантастичного не лише співіснують, а й активно взаємодіють. Звідси — втрата відчуття між фантазією і дійсністю. Зображення світу та життя як ірреальних, умовно алегоричних сутностей, де всі події нагадують гру, гру страшну, жорстоку, темну запеклу є основною художніх моделей. Особливість зображення символічних образів, полягає в тому, що письменниця не протиставляє реалії і ірреалії, світло і темряву, Боже і сатанинське, а поєднує їх, перемишує, в результаті чого утворюються складні художні, поліфонічні моделі, а також формується розуміння життя, як страшної гри, якоїсь вакханалії, трагедії існування людини. Звідси побудова за принципом еkleктичності, котра є органічною складовою їх структури і семантики, одним із механізмів формування письменницького стилю.

Спостерігаючи за суперечливими характерами персонажів, в душах яких більше темноти, ніж світла, автор роздумує про співвідношення добра і зла, святості й грішності, вона художньо інтерпретує такі екзистенційні категорії, як страх, відчай, самотність, абсурд, втілюючи їх в ідейно-тематичну та образну систему своїх творів. Звідси — тема смерті, тема свободи й несвободи; звідси — образи героїв, які страждають від самотності, прагнуть знайти своє істинне буття, уникнути буденності й абсурду існування, звідси — проблема взаємовідносин людини зі світом, людини з людиною, людини з самою собою.

Герої усвідомлюють незахищеність перед світом, який є не лише незбагненим для них, а й викликає страх. Трагічне відчуття самотності, туги, жаху перед незбагненим, чужим Всесвітом і його непередбачуваними силами переживають персонажі. Актуальності набуває у романах й тема смерті. Відповідно до філософії екзистенціалізму та барокового світогляду, Люко Дашвар наділяє своїх героїв розумінням швидкоплинності, випадковості людського існування у порівнянні з незнищеним часом, безмежним простором та неминучістю смерті. Герої гостро відчувають марність, суєтність життя та усвідомлюють тимчасовість й

минуцність всього земного: «...По той бік життє-виступає час обходиться без годинників. Не знамо скільки Люба і Соня просиділи на дерев'яній палубі дивного катерка посеред неосяжного білого простору. Люба плакала. Обмацувала власне тіло, не вірила і плакала, плакала, поки остання жива сльозинка не скотилася щокою і не впала на коліна. Соня не заважала. Сиділа поруч, тихо вела про вічне життя і короткий проміжок, що тільки й лишився у Люби, щоби попрощатися з гамірним земним світом» [6, с. 260].

Автор ставить героїв перед необхідністю зробити вибір та нести відповідальність за нього. Звідси — ідея про єдність в душі антагоністичних начал: добра і зла, через боротьбу яких і відбувається самопізнання та здійснюється вибір, власне буття при цьому не позбавлене сенсу, не є «буттям-для-смерті» (Ж.-П.Сартр). Вони вперто прагнуть збагнути те, що з ними сталося, відшукати причину і сенс всіх подій, пояснити таємниче в собі та у світі.

Реальні образи творів автор зображує шукачами істини – самопізнання, що осмислюється як один із головних етапів у процесі пошуку сенсу життя. Також можна зазначити, що персонажі прагнуть визначитися з істиною індивідуальною, яка водночас є проекцією на універсальну істину. Вони проходять складний діалектичний шлях пізнання через осягнення себе: я — зараз, я — минулий, я — майбутній. Поступово усвідомлюється існування загальної істинної мудрості, що є водночас пізнанням циклічності людського буття та безмежної суті всесвіту; визначається, що не існує єдиної загальної істини, а натомість у кожного є своя власна істина. Авторка захоплюється багатьма своїми героями, кожен з яких по-своєму розуміє сенс буття і визначає пошук істини.

У романі «Село не люди» всі персонажі є мешканцями забутої Шанівки, що «так ловко причаїлася у низині між пагорбами, наче од ворогів ховалася. Здавалося, впадеш сюди з неба — так навіть й залишишся [4, с. 10]». Інтереси цих вкрай спрацьованих людей обмежуються буденними клопотами про щоденне виживання. Маючи приклад старших (Льонька, Дарина, Роман, Раїса, Степан, Маруся, Микола, Залусківський) молоде покоління також не бачить для себе перспективи. Людка, Сергій, Сашко, їх однокласники живуть у багнюці сьогодення, приділяючи значно більшу увагу тваринам. Справжньою знахідкою у творі є символічний образ кургану, який височіє над селом, демонструючи генетичний зв'язок поколінь: «Ніхто із шанівців не розуміє, хто й навіщо проклав свого часу цю колію до кургану, що височіє біля села. Навіть баба Килина каже, що як була ще малою, так шляху до Килимівки і до ферми не було, а от широкий шлях до кургану вже був» [4, с.10].

У романі «Молоко з кров'ю» Люко Дашвар демонструє кохання як категорію постійну. Головні герої Стюпа та Маруся кохають одне одного з

дитинства і до смерті, але їхнім почуттям заважають заздрісні родичі, сусіди, політичні обставини, часові події (роман охоплює 1941-2007 рр.). Письменниця філігранно випишує сюжет — одруження Степана, весілля Марусі з першим хлопцем на селі Олексієм, таємничість стосунків Степана та Марусі. Наскрізним образом у творі виступає коралове намисто, що символізує вічність кохання; його передають із покоління в покоління, воно губиться, знаходиться і знову повертається: «Маруся раптом впала назад, у кімнату, і німець встиг вхопитися лише за червоне коралове намисто. Нитка дзизнула і розірвалася. Важкі червоні намистинки розлетілися світ за очі. У німця в руках лишилася лише гола нитка з однією червоною намистинкою, що якимсь дивом затрималася на нитці.

Німець закляк — не перелякався, не заплакав. Стояв під відчиненим вікном, дивився на розірвану нитку і вже точно знав — це кінець» [5, с. 261].

У романі «Рай.центр» автор спрямовує сатиру проти сучасної влади, показує витоки збагачення керівної політичної еліти: «Максів тато Володимир Гнатович Сердюк завжди святкував найголовніше свято свого життя — День Ленінського комсомолу. Навіть коли це стало немодним, а потім і небезпечним, обов'язково випивав келишок за організацію, яка ще у юності розкрила йому очі й довела на практиці — найприбутковішими в усі часи є посади політичні, а не фахові» [6, с. 60]. Звернення до міфічних образів із козацької доби — кумів Свири та Микишки — демонструє відновлений зв'язок епох, адже саме вони знаходять спільну мову із теперішніми київськими студентами різних вишів. У фіналі твору з'ясовується, що людині комфортно, коли вона самотня: «Затишне місце, — сказала Соня. — Краса... І зовсім нема людей.

— Так, — погодилася Люба. — Гарно...» [6, с. 269].

Роман Люко Дашвар «Мати все» демонструє стосунки, почуття як категорію абсолютну. Інтрига роману розгортається навколо «абсолютної» сім'ї Вербицьких, яка проходить шлях від задоволення природних, фізіологічних, матеріальних людських потреб, до усвідомлення екзистенційної сутності життя: «Йому не снилися чорні відьми і жахи. Усмішки. Тисячі усмішок виникали у незбагненному просторі, пливли до Стаса, і він сам, як дурний, усміхався уві сні безтурботно і весело, ніби ці вселенські доброта і милосердя світилися тільки для нього, як дяка і радість за те, що поряд із ним сопіло дрібненьке, — мабуть, тільки народилося, — немовлятко, і Стас не жалів для нього тепла свого стомленого тіла» [7, с. 318].

Отже, наявні в романах Люко Дашвар роздуми, алегорії, філософські узагальнення, які виступають як частина думок героїв, їх розмов, полеміки, як засіб характеристики персонажів, відіграють важливу роль у формуванні окремих типологічних моделей образів сучасного бестселера. Простежується ідея необхідності самопі-

знання та пошуку істини, тема осмислення суті людської природи, ідея двоїстості та мінливості людської душі, відсутності чітких меж між протилежними явищами та почуттями, проблеми роздвоєння людської особистості, пізнання себе через іншого, взаємини людини зі світом, з іншими людьми, з самою собою. Можна констату-

вати факт руху персонажів від звичайного маргінального типу, жертви соціуму, емігранта у своїй державі, одинака — до героя, який прагне до усвідомлення сенсу буття, позитивної домінанти, національного самоствердження, активної діяльності заради загального добра, тобто до повної самореалізації.

Література

1. Бестселер // Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 125.
2. Бестселер як проблема сучасного літературного процесу в Україні / С.О. Філоненко // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. — 2009. — Вип. XXI. — С. 539-545.
3. Гундорова Т. Висока культура і популярна культура: Слов'янський контекст // Слово і час. — 2008. — № 9. — С. 52-63.
4. Дашвар Л. Село не люди [Текст]: Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. — 270 с.
5. Дашвар Л. Молоко з кров'ю [Текст]: Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. — 272 с.
6. Дашвар Л. Рай.центр [Текст]: худож. О.Маслов.— Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. — 272 с.
7. Дашвар Л. Мати все [Текст]: худож. О.Маслов.— Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. — 336 с.
8. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема // Слово і час.:<http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/2008/09/02/130545.html>. інтерв'ю / Ольга Славникова, Василина Орлова // Культура. — 2004. — №43 (7451)[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kulturaportal.ru/tree_new_cultrpaper/article.jsp?number=526&rubric_id=1000188&crubric_id=1002081&pub_id=568264.
9. Медведева В. Книга як символ культури і феномен ризику // Вісник книжкової палати. — 1999. — 1. — С. 13-14.
10. Пахльовська О. Чи можливий український бестселер? // Час-Тіме. — 2000. — С. 20. — 89.
11. Петрова Л. Соціально-психологічні чинники сучасного читання // Бібліотечний вісник. 2003. — № 5. — С. 7.
12. Поліненко В. Блиск і вбогість маскультури // Український тиждень. — 2008. — Режим доступу:<http://www.ut.net.ua/art/169/0/1142/>
13. Сивокінь Г. // Слово і час. — 2003. — № 2. — С. 41-44.
14. Славникова О. «Рецепт бестселлера – немного трэша, немного философии»:
15. Таранова А. «Велике нечитоме» і академічний конон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства // Слово і час.— 2008. — № 11. — С. 50-56.
16. Тартаковская И. Феномен бестселлеров и массовая культура. Обзор исследований по социологии чтения / Ирина Наумовна Тартаковская // Социологический журнал. —1994. — №1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sj.obliq.ru/article/40>.
17. Франчук Е. Українська книга і книжкова культура в національній культурі України // Наукові праці наукової бібліотеки України. — 1999. — Вип. 2. С. 155 — 172.
18. Харчук О. Якісній українській літературі бути? — Режим доступу: <http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=comcontent&task=view&id=99=ite...>
19. Шкляр Василь: «Українській літературі бракує сильного героя» <http://www.wz.lviv.ua/articles/86096>

Стаття надійшла до редакції 25.02.2011